

SUMERCE YAZILI KISA İŞ MEKTUPLARI

*Fatma YILDIZ**

İst. Arkeoloji Müzeleri, Çiviyazılı Belgeler Arşivi'nde bulunan Lagaş koleksiyonuna ait sumerce yazılı mektupların büyük bölümü Edmond Sollberger tarafından *The Business and Administrative Correspondence under the Kings of Ur* adı altında Texts Cuneiform Sources (=TCS I, New York 1966) serisinde; 4 tanesi ise Bertrand Lafont tarafından *Nouvelles Lettres du Temps des Rois d'Ur* adı ile *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale* (=RA 84, Paris 1990)'de yayınlandı. Bu koleksiyondaki tüm tabletlerin tarafımdan tek tek gözden geçirilerek incelenmesi sırasında aynı guruba ait 19 tabletin daha var olduğu saptandı. Mektup niteliği taşıyan bu yazışmalar genelde 5-8 satırı geçmeyen kısa ve veciz ifadeler olup, I. Adres, II. Mesaj, III. Emir-Dilek, IV. Tarih, V. Mühür baskısı gibi bölümlerden oluşmaktadır. Ancak, bölümlerin tümünün bir arada bulunduğu mektup çok azdır. Eski Babil mektuplarındaki tipik selam ve dua bölümleri ise bunlarda bulunmamaktadır.

I. Adres : Yani, gönderilen kişinin adı; Genellikle mektubun en başına yazılmakla beraber az da olsa, sonuna doğru yazılanlar da vardır. Daha sonra gelen «u₃-na-(a-)du₁₁ (= Ona söylesin, söyler misin, söylemelisin) anlamında kullanılan fiil çekim şekli ise mektuba saygınlık kazandırmaktadır. Mektupları adreslerine göre 3 tipe ayırabiliriz : 1. Tam adres formülü taşıyanlar, 2. Kısa adres formüllüler, 3. Hiç adresi bulunmayanlar.

1. Tam adres formülü taşıyan mektuplarda hem gönderenin hem de alanın isimleri bir arada bulunmaktadır. Bunların ise değişik yazılış şekilleri vardır.

* Fatma Yıldız, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Çivi Yazılı Belgeler Arşivi.

- a. G(-e) na-(ab-)be₂-a A(-ra) u₃-na-(a-)du₁₁ =
G(önderen)'in ne dediğini A(lan)'a söyle!
- b. A(-ra) u₃-na-(a-)du₁₁ G(-e) na-(ab-)be₂-a =
A(lan)'a söyle; G(önderen) ne diyor.

2. Kısa adresli ve en çok kullanılan şekilde ise sadece mektubu alanın veya sadece gönderenin isimleri bulunmakta :

- a. G(-e) na-(ab-)be₂-a = G(önderen) ne diyor.,
- b. A(-ra) u₃-na-(a-)du₁₁ = A(lan)'a söyle!
- c. Alan kişi birden fazla ise : A₁ u₃ (=ve) A₂-ra u₃-ne-a-du₁₁ ile A₁ u₃ A₂(-ra) u₃-na-(a-)du₁₁ veya A₁ u₃-na-a-du₁₁ A₂ u₃-na-a-du₁₁ gibi...

Mektupları gönderenler veya alanlar özel kişiler olduğu gibi; Şehirbeyi «ensi», Büyük vezir «sukkal mah», Müfettiş «şabra» ve Rahip «sanga» gibi yüksek devlet memurları da olabiliyordu.

3. Mektubun üzerinde adresin yani, gönderenin veya alanın isimlerinin bulunmaması garip görünse de gerçekte gönderen kişi mühürü aracılığı ile tanınabiliyordu. Gönderen mektubunu ya kendisi bizzat yazıp mühürlüyor veya yazdırdığı katibin mühürü ile birlikte kendi mühürünü de basıyordu. Böylece, gönderenin adı ve unvanı alan tarafından kolayca anlaşılabilirdi. Bu mühürlerdeki «dub-sar» unvanı ise meslek olarak katiplikten çok 'Üstat, Bey, Efendi' anlamına gelmekteydi¹.

Adresi belirleyen ifadelerde zamanla bazı değişiklikler olmuştur :

Pre-Sargonik dönemde :

- a. G(önderen) na-e-a A(lan) du₁₁-ga-na =
G'nin ne dediğini A'ya söyle!
- b. G(önderen) na-na-e-a A(lan) e-na-du₁₁ =
G'nin ona ne dediğini O, A'ya söyledi.
- c. G(önderen) na-e-a = G ne söyler (söylüyor) gibi ifadeler Sargonik dönem de değişikliğe uğrayarak, «e» söylemek, ko-

1 E. Sollberger, TCS I, Introduction 6.1.1.; A. Goetze, JCS 17, s. 23, n. 123.

nuşmak fiiline kausatif eki (-b-) eklenmiş² ve Ona söyle! = «du₁₁-ga-na» emir çekim şekli «u₃-na-(a-)du₁₁» = söyleyesin, söylemelisin, söyleyebilirmisin? anlamlarına gelen dilek-istek-gereklilik belirten fiil çekim şekline dönüşmüştür³. Esasında dilek-istek kipi olan bu formun gerek bu dönemde gerekse daha sonraki dönemde «du₁₁-ga (-na) ve *qi-bi(-ma)* ile eş anlamda emir gibi kullanıldığı bu konuda yazılmış değişik metinler karşılaştırılarak kanıtlanmıştır. Bu dönemde kullanılan ifadeler ise :

a. G(önderen) na-be₂-a A(lan) u₃-na-(a-)du₁₁ = G'nin ne dediğini A'ya söyle(melisin).

b. A(lan) u₃-na-du₁₁ = A'ya söyle(yesin) veya söyle(melisin), şeklindedir. Fiilin dilek-istek çekim kipi, burada yumuşak bir emir olarak kullanılmaktadır. Yeni Sumer çağında kullanılan adres formülü ise, Sargonik dönemdeki aynıdır.

II. Mesaj : Mektubun mesajı, bir işin yapılması veya bir şeylerin birine veya birilerine teslim edilmesi için üçüncü kişiye verilen bir emir, seyrek de olsa bir rica, bir yakarıdır.

III. Dilek, istek (emir) ifade eden bölüm : Buradaki ifade şekillerini 4 guruba ayırabiliriz :

1. Mecburiyet ve ivedilik ifade edenler :

a. «nam-mi-gur-re» ve «du₁₁-ga/be₂ na-mi-ib/ib₂-gur-re». Bu ifadeler, değişik bilgilere göre değişik olarak algılanmış ve anlamı hakkında değişik yorumlar yapılmıştır. Genelde ise, «Bu emre karşı gelmemeli, itiraz etmemeli» anlamına gelmektedir⁴.

b. «gu₂-na-kam» = O'nun boynundadır (O'nun sorumluluğudur),.

c. «a-ma-ru-kam» = Bir tufan vardır (Çok acildir, ivedidir),.

d. «u₄ na-bi₂-zal-e» = Gün geçmemeli (Gecikmeden yapsın),.

e. «ul₁/u₂-la-bi» = Acilen, ivedi olarak.,

2 A. Poebke, *Grundzüge der sumerischen Grammatik* (=Rostocker Orientalische Studi I, Rostock, 1923, mad. 514a).

3 Aynı eser, mad. 653-655 (istek kipinin u- partikeli ile çekim şekli).

4 E. Sollberger, TCS I, Introduction 6.3.1.

2. Yüksek makamlara atfedilen ifadeler :

- a. «inim lugal-kam» = Kırılın emridir.,
- b. «inim e₂-gal-kam» = Sarayın emridir.,
- c. «zi lugal he₂-(an-)pa₃» = Kırılın hayatı üzerine yemin etsin!,
- d. «a₂-ag₂-ga lugal-kam» = Bunlar kırılın buyruğudur.,
- e. «mu lugal(a)» = Kırıl adına.. gibi deyimler..

3. Mektubu alana iyilik dileyen veya onun iyiliğini belirten ifadeler :

- a. «a-ba ama-mu-ge₁₈» = Ki O, annem gibidir (Kim annem gibidir?).,
- b. «a-ba šeš-mu-ge₁₈/ge₂» = Ki O, kardeşim gibidir (Kim kardeşim gibidir?).

4. Tam olarak anlaşılamayan bazı değişik deyimler de bulunmaktadır.

III. Tarih : Mektupların çoğu tarihsiz olup, bazılarında sadece ay veya sadece yıl isimleri, çok azında ise ikisi bir arada bulunmakta.

IV. Mühür : Mühür baskıları mektubu göndereni tanımaya yaradığı için teorik olarak her mektubun kendisi mühürlü olmalı veya mühür baskılı bir zarfı bulunmalı idi. Az da olsa bazı mektuplar hem mühürlü hem de mektubun içinde mühürleyenin adı yazılı. Bazıları ise mühürsüz olmasına karşın mektubun içinde mühürleyenin adı var. Bir mektupta ise; «mu kišib₃ nu-ub-ra-še₃ na-mi-ib₂-gur-e» = Mühürlenmediği için itiraz etmesin (etmemeli), diye yazmakta ki, bu ifadeden mühür baskısının belgenin esas bölümünü oluşturduğu anlaşılmakta; Bu nedenle de çoğunluğu mühürsüz olan bu tabletlerin elimize geçmemiş birer zarflarının olduğu düşünülmektedir. Bunlar büyük bir olasılıkla mektubu alan kişilerce içindeki mesaj okunmak için kırıldığından bugün bulunamamıştır.

Burada yayınlanan mektupların ise, sadece bir tanesinde hem alanın hem de gönderenin adı bulunmaktadır (L. 9029).

«Gönderen'in ne dediğini Alan'a söyle!» ifadesini taşıyan bu mektup kırık olduğu için verdiği mesaj maalesef tam olarak anlaşılammakta. Sargonik dönemin özelliğini taşıyan bu mektuptan başka, mühür baskılarının silik olması nedeni ile gönderenin adı okunamıyan iki mühürlü (L. 9018); L. 9028) ve bir tanesi kırık Şulgi'nin 33 üncü (L. 9013); diğeri 37 inci (L. 8246) yıllarına ait olmak üzere iki tane de tarihli mektup var. Ayrıca, mesaj bölümünde Yüksek Makama atfedilen «zi lugal(a) he₂-pa₃ = Kırılın hayatı üzerine yemin etsin» ifadesi bulunan bir tablet ile mektubu alanın iyiliğini belirten «a-ba šeş-mu-ge₁₈ = Ki, O kardeşim gibidir». ifadesinin yer aldığı bir tablet (L. 9020; L. 9021) dışında diğerlerinin tümü : «A(lan) u₃-na-(a-)du₁₁ = A(lan)'a söyle!» formülü ile yazılmıştır.

1. L. 8246 (Şulgi 37.-.)

Öy. 1) Gir ₃ -a-mu	Ay.	Yazısız
u ₃ -na-du ₁₁		6) mu (silik) bad ₃ /
2 gu ₄		ma-da ba-du ₃
Şeş-kal-la-ra		
he ₂ -na-ab/-zi-zi		

1-2) Giri-amu'(ya) söyle : 3-5) 2 sığırı Şeş-kalla'ya zimmetlesin. 6) (ülke duvarının (surun) inşa edildiği yıl.

2. L. 9012

Öy. 1) sanga- ^r ra	Ay. 5) he ₂ -na-ab/-sum-mu
u ₃ -na-du ₁₁	Yazısız
Ni ₃ -du ₇ -pa-e ₃ -še ₃	
1 gu ₄	

1-2) Rahip'e söyle : 3-5) Nidupae için 1 sığır versin.

3. L. 9013 (Şulgi 33.-.)

Öy. 1) Ur- ^d Ig-alim/-ra	Ay. 6) Ur- ^d Lama-ra
u ₃ -na-a-du ₁₁	he ₂ -na-ab/-sum-mu
61, 3 še gur-lugal/	1 satır yazısız

1 sila₃-ta
mu kišib Ur-^aNanše
nu-banda₃-ka-še₃

mu Gan₂-har^{ki} a-ra₂/
3 kam-aš ba-hul

1-2) Ur-Igalim'e söyle : 5-4) Müfettişin katibi Ur-Nanše için,
3) (her biri) 1 sila'dan¹ 61,3 kral guru² arpayı 6-7) Ur-Lama'ya
versin. 8) Ganhar (kentinin) üçüncü kez tahrip edildiği yıl.

4. L. 9014

Öy. 1) Ur-^aLama-ra
u₃-na-du₁₁
Kal-la
u₃ Lugal/-he₂-gal₂

Ay. 5) 'še-ba-a-ni'
ha-na-ab-sum/-mu
Yazısız

1-2) Ur-Lama'ya söyle : 3-6) Kalla'(nın) ve Lugal-hegal'(in)
arpa haklarını (=tayınlarını) versin.

5. L. 9015

Öy. 1) Ur-^aBa-ba₆-ra
u₃-na-a-du₁₁
Silik bir bölüm
43 dim₂ 1-ta

Ay. 4) Ur-ša₆-ga-ra
he₂-na-ab-sum/-mu
Yazısız

1-2) Ur-Baba'ya söyle : 3-5) 43 gemi direğini tek tek (=birer
birer) Ur-šaga'ya versin.

1 sila₃ : a) R. LABAT, Manuel d'Epigraphie Akkadiene, 1952, 62'de :
1 sila₂=0842 litre,

b) A. FALKENSTEIN, Die neusumerischen Gerichtsurkunden
III (=Bayerische Akademie der Wissenschaften, Abh., N. f.,
Heft 44, München 1957, s. 156)'da, F. THUREAU-DANGIN,
JA, 1909, 101'e dayanarak verdiği bilgiye göre : 1 sila₃=
0404 lt.,

c) E. SOLBERGER, TCS I, 1966, mad. 621'e göre 1 sila₃=1/300
gur,

d) R. BORGER, Assyrisch- babilonische Zeichenliste 1978, 62'ye
göre ise; 1 lt. değerindedir.

2 gur (kral guru) : Yukarıda verilen tüm kaynaklara göre : 1 gur = 300
sila₃.

6. L. 9016

- Öy. 1) Ad-da-mu
u₃-na-du₁₁
20 guruš u₄-1-še₃
še-bi 2/5 (gur) lugal
- Ay. 5) Lu₂-kir₄-zal/šabra
he₂-na-zi/-zi
1 satır yazısız

1-2) Addamu'(ya) söyle : 3-4) Bir gün için 20 işçi(nin) ücreti (olan) 2/5 kral (guru) arpayı, 5-6) vekilharç Lu-kirizal'e zimmetlesin.

7. L. 9017

- Öy. 1) sanga-[ra]
u₃-na-du₁₁
20 la₂-3 kab-us₂
udu u₂-du-lu-ka³
- Ay. 5) 2/5 še (gur) lugal/-ta
ha-ba-ab-^rsum^r-mu
Yazısız

1-2) Rahip'(e) söyle : 4-3) Sığırtaçmacın koyunu(nun) 17 koruyucusu(nun) 5-6) (herbirine) 2/5'er kral (guru) arpa verilsin.

8. L. 9018

- Öy. 1) [U]r-^dNin-giš/-zi-da
u₃-na-a-du₁₁
5 sila₃ e₂-duru₅
Ur-^dIg-alim
- Ay. 5) u₃ 5 sar
he₂-na-ab-sum/-ni
Mühür baskısı
(okunaksız)

1-2) Ur-Ningišzida'(ya) söyle : 4-3) Ur-Igalim'(e) 5 sila yaş asfalta ilave olarak 5 sar daha versin⁴.

3 u₂-du-lu= ud/tul (sığır çobanı)'ün hecelerle yazılmış şeklidir (A. FALKENSTEIN, NGU III, s. 171).

4 sar : 36 m²'lik bir alan ölçüsüdür. Fakat, buradaki kullanım şekli; E. SOLLBERGER'in TCS 1, mad. 602'de matematik içerikli metinlere dayanarak verdiği bilgiye daha çok uymaktadır. 1 sar= 720 tuğlanın bir birimidir. Metnimizde adı geçen kişiye tuğla yapması için 5 litre yağ (sıvı) asfalt veya harca ek olarak 5 sar'lık harç daha fazladan veriliyor.

9. L. 9019

- Öy. 1) Lugal-mu Ay. bk. Tablet in kopyası!!
 u₃-na-du₁₁
 1 Ur-bar₂ dumu Lugal/-ezen
 1 Ku₅-da
 1 Un-il₂ dumu/Lugal-du₈
 1 Ur-dun
 1 Ma-a-da-ga
 [] sig₂ sila₄ ba-ug₇
 i₃-na-zi

1-2) Lugal-mu'(ya) söyle : 3-7) Lugal-ezen'in oğlu Urbar, Kuda, Lugal-du'nun oğlu Unil, Urdun, Madaga!(ya) 8) Ölü koyun yününü zimletledi? (Arka yüzün büyük bölümü kırık olduğu için konu tam anlaşılmıyor).

10. L. 9020

- Öy. 1) Du-du Ay.) Tamamen kırık
 u₃-na-du₁₁
 Ur-^dDumu-zi
 A-ma-a
 5) Ab-ba-gi-na
 Ur-me [s]
 Ur-^dLam [a]
 Lu₂-bal-ša₆-ga
 Lu₂-^dNin¹-šubur
 10) zi lugal(a) he₂-pa₃
 kaš ninda-ta
¹ku₂¹ he₂-ta-ab-b[a-e¹-n]e¹

1-2) Dudu'(ya) söyle : 3-9) Ur-dumuzi, Amaa, Abbagina, Ur-mes, Ur-lama, Lubalšaga, Lu-Ninšubur, 10) kralın hayatı üzerine yemin etsin. 11-12) (ve) bira (ile) ekmekten (oluşan) yiyeceği iki katına çıkarırsınlar (=Bira ve ekmekten oluşan yiyeceği iki katına çıkaracaklarına kralın hayatı üzerine yemin etsinler).

11. L. 9021

- Öy. 1) Na-[ni]
 u₃-na-^ra¹-[du₁₁]
 Lu₂-gišgigir-ra
 ad₆(LU₂. BAD)-e-dam
 5) he₂-ma-di₃(TI)-e
- Ay. 6) ^ra¹-ba šeš-mu/-
 ge₁₈(DIM₂)
 u₃ ga₂-e
 inim-ma-ni/
 giš ba-ab-tuk-ku₅?
 1 satır yazısız

1-2) Nani'(ye) söyle : 3) Lu-gišgigir'e 4) O, (şimdi) bir ölüdür. 5) Ona gidip, hizmet etsin⁵. 6) Ki O, benim kardeşim gibidir. Ve ben, (bizzat) onun sözüne itaat ettim.

12. L. 9022

- Öy. 1) Na-ni
 u₃-na-a-du₁₁
 5 še gur
 mu eren₂-k[u₂'-še₃'!]
- Ay. 5) []-ra-ni
 [h]e₂'-a
 [n]a-ba-ga
 []x-a-gar

1-2) Nani'(ye) söyle : 5 gur arpayı asker yiyeceği? için.....
 (Devamı kırık olduğu için konu tam anlaşılamiyor).

13. L. 9023

- Öy. 1) Ur-tur-ra
 u₃-na-du₁₁
 eren₂ gi-gišma-nu-ka
 kišib Ur-^aNanše-ka
 in-na-tum₃-a
- Ay. 6) 1 še lugal/-ta
 he₂-na-ab-sum/-mu
 Yazısız

1-2) Ur-tur'a söyle : 3-5) Bir gurup işçi katip Ur-Nanše'nin «gišmanu» kamışını ona (Urtur'a) getirdi. 6-7) (herbirine) birer kral (guru) arpa versin!

5 «TI» işaretinin «di₃» değerinin; «di=DI= a-la-ku-um» (= gitmek, hizmet vermek) işareti yerine kullanıldığını düşünerek, konuya uyan bu anlam verilmiştir (MSL 2, 148 II 23 ve CAD 1, s. 300).

14. L. 9024

- Öy. 1) Ur-sag-ub₃^{ki}-ra
u₃-na-a-du₁₁
- Öy. 3) 12+3 (gan₂)
iku ni₃-gal-la
a-ša₃ dam-gar₃-bi₂
- Ay. 5) Ur-^dBa-ba₆-^rra^ˆ
ha-uru₄-ru
- Ay. 7) lu₂-kur₂-re
[n]a-an-uru₄-ru
[] la₂-še₃!

1-2) Ur-sagub'a söyle : 4-3) «damgar» (=tüccar) tarlasındaki mevcut 15 iku'luk⁶ toprağı 5-6) Ur-Baba'ya sürdürsün (ekip biçtirsin) 7-8) Yabancıya sürdürmesin.....

15. L. 9025

- Öy. 1) [L]u₂-ba-gar₃
^ru₃^ˆ-na-a-du₁₁
im-sar-ra e₂
nin-dingir/-ka
nu-mu-tum₃
ha-ba-ab-gur-re
u₃ pisan-dub-ba-bi
- Ay. 7) nu-^rmu^ˆ-tum₂(DU)
Yazısız

1-2) Lu-bagar'(a) söyle : 3-4) Nindingir-Rahibesi'nin yazılmış tabletini alıp götürmedi (çalmadı) 6-7) ve onun tablet muhafazasını da teslim etmediyse 5) geri getirsin!

16. L. 9026

- Öy. 1) Ur-^dIg-alim/-ra
u₃-na-a-du₁₁
2 il₂-am₃
x ^rSi-mu^ˆ-[r]u-um^{ki}
[]
- Ay. 6) []
- 7) Umma^{ki}-a
i₃-kal
Yazısız

1-2) Ur-Igalim'e söyle : 3-4) 2 taşıyıcı (hamal)'dır. 4) Simurum'da⁷ Umma'da güçlü (kuvvetli) idi.

6 iku (gan₂)= 100 sar= 360 m².

7 İlk işaret ve alt satırlar kırık olduğu için konu tam olarak anlaşılmıyor. İlk işaret «ša₃» (= de, da, içinde)'dan çok «kar» (=rıhtım) işaretine benziyor.

17. L. 9027

- Öy. 1) [L]u₂-^aIgi-ma-^rše₃-ra⁷ Ay. YAZISIZ
 u₃-na-a-du₁₁
 en-na i₃-gub
 sanga ^aNin-gir₂-su-^rum¹⁷
 šu he₂-bar-^rre⁷

1-2) Lu-Igimaše'ye söyle : 4) O, tanrı Ningirsu'nun rahibidir.
 3) Durduğu (görevini yaptığı) sürece, 5) serbest kalsın!

18. L. 9028

- Öy. 1) [] Ay. 5) he₂-na-ab/-sum-mu
^ru₃-na-a-du₁₁⁷ Mühürlü (Okunaksız)
 5 ma-na sig₂
 Ir₁₁-^aBa-ba₆ dumu/
 di-k[u₅-ra]

1-2) X'e söyle : 3-5) 5 ma-na⁸ yünü Diku'nun oğlu Ir-Baba'ya versin!

19. L. 9029

- Öy. 1) Puzur₁-il₃-a-ba₄ Ay. 8) [lu₂ n] u-ma-sum
 na-be₂-a [] X-ni₃-zu
 Al-la-ab-ba-mu lu₂-nu-ma-sum
 u₃-na-du₁₁ A-ab-ba-mu
 [] še-gur-sag-gal₂ he₂-ba
 [] ^rGU[?].ZU.UH
 []-du₁₁-ga

1-2) Puzur-Ilaba şöyle söyler : 3) Allabamu'ya 5) x gur-sag-gal₂'lik⁹ arpayı 12) Abbamu'ya 13) vermesini 4) söyle! 6-7) [...]. 8) hiçkimse bana vermedi. 9-10) [...]. 11) hiçkimse bana vermedi.

8 ma-na : R. LABAT, 42'ye göre 1 ma-na=505 gr.; A. FALKENSTEIN, s. 138'e göre 404 gr.; R. BORGER, 342'ye göre 1/2 kg.

9 «gur-sag-gal₂» hakkında RIA 7, s. 497'de ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.